

ARAPÇA'DA MÜREKKEB HARFLER

Ali YILMAZ

Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Ü. İlahiyat F.
aliyilmaz58@gmail.com

Özet

Sözlüklerde harf, bir şeyin yanı kenarı şeklinde geçer. İstilah olarak ise harf “Bir alfabeyi meydana getiren ve okuyup yazmayı sağlayan işaretlerden her birisidir” şeklinde tarif edilmektedir. Mürekkeb harfler Arapçada sıkça kullanılmaktadır. Mürekkeb harfler, önceden kendilerine ait bir manası olsun veya olmasın harflerin birleşmesinden sonra yeni bir anlam kazanırlar. Bu harflerin bazıları cümle başında kullanılırken bazıları da cümle içinde kullanılırlar.

Anahtar kelimeler: Gramer, Harf, Mürekkeb harfler.

COMPOUND PREPOSITIONS IN ARABIC

Abstract:

In the dictionaries letter is described as well as the edge of one thing. In the tradition usage the letter: Signs which read and write the alphabet. These letters are often used in Arabic Language. These letters carry a new meaning to incorporating. Some of these letters are used at the beginning of the sentence and some of used in the sentence.

Keywords: Grammar, Letter, Combined preposition.

Giriş

Arapçada harfler birçok araştırmaya konu olmuştur. Arap Dili ile ilgilenenler harfleri farklı şekil ve alanlarda ele almış, incelemişlerdir. Mesela, belagatle ilgilenenler harflerin çeşitli manaları ve kullanım şekilleri üzerinde durmuşlardır. Sarfla ilgilenenler harflerin ibdâl, i'lâl, hazf, ziyade ve idğam yönünü ele almışlardır. Nahivle ilgilenenler ise bu harflerin kullanımı, manaları, amil olup olmamaları konularını ele alıp incelemişlerdir. Hatta harflerle ilgili olarak müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerden; İbn Hişâm'ın (ö.1359) Mugnî'l-Lebîb'i, 'Alaeddîn b. 'Ali el-İrbîlî'nin (ö.1367) Cevâhiru'l-Edeb'i, 'Ahmed b. 'Abdi'n-Nûr el-Mâlekî'nin (ö.1306) Rasfu'l-Mebânî'si, Muhammed el-Antâkî'nin el-Minhâc'ı ve Hadî 'Atiyye'nin el-Hurûfu'l-'Âmile'sini misal olarak verebiliriz.

Sözlükte "bir tarafa meyletmek, sapmak" anlamına gelen harf, mastarının isim şekli olup "taraf, uç, yan, zirve, tepe, kelime, kelâm" vb. anlamları ifade eder; çoğulu *hurûf* ve *ahrufur*. Alfabeyi oluşturan seslerin her birine altyazı, çizgi ve çizgi grupları türünden işaretlere, kelimelerin oluşumunda bir anlamda belirleyici taraf olmaları sebebiyle harf adı verilmiştir. Harfler, kelimelerin teşekkülünde yapı taşı vazifesi görmeleri bakımından "hurûfu'l-mebânî", kelimeleri hecelere böldükleri ve onların hecelerini oluşturdukları için "hurûfu'l-hicâ" diye de anılır. Ayrıca bazılarında nokta konulması suretiyle benzer şekle sahip olanlar arasındaki karışıklığın önlenmesi veya kelimeleri oluşturmakla onlardan meydana gelen kelâmın vuzuha kavuşturulması sebebiyle "hurûfu'l-mu'cem" de denilmiştir.¹

İnsanlar ilk önce anlatım aracı olarak eşyadan faydalanmış, meselâ sayı belirtmek için ipe düğüm atmış, ağaca çentik açmıştır. Daha sonra anlatmak istediği eşyanın resmini çizmiş, zamanla bu resimler nesnelere yanında kavramları da anlatır hale gelmiştir. Nitekim ayak resmi hem ayağı hem yürümeyi, çember resmi hem güneşi hem gündüzü anlatmak için kullanılmıştır. Mısır, Hitit, Maya-Aztek hiyeroglif yazılarının şekilleri bu türdendir. Ancak bunların da farklı algılamalara ve karışıklıklara yol açması üzerine çivi yazısı, Çin ve Japon yazılarında olduğu gibi her hece için bir resim kullanılmaya başlanmıştır. Öğrenme ve kavramada bunun da uzun zaman alması, ayrıca her heceye uygun resim bulma zorluğu sebebiyle nihayet tek harfin tek sesi gösterdiği fonetik- alfabetik harf sistemine ulaşılmıştır.²

Arap alfabesini oluşturan harflerin doğuşu ve gelişim seyri hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte bugün kabul edilen en kuvvetli telâkkiye göre

¹ Durmuş, İsmail, "Harf", *DİA*, XVI, 158; Harflerle ilgili olarak bkz: *Şerhu İbn 'Akîl*, Bahauddîn 'Abdullah b. 'Akîl, I/15; Muvaffakuddîn Ya'îş b. 'Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, VIII/2; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I/66-71.

² Durmuş, *a.g.m*, XVI, 158.

Araplar, önceleri Güney Arabistan'da geliştirilen ve Müsned/Himyerî denilen bir yazı kullanıyorlardı. Milâdî III. yüzyılın sonları ile IV. yüzyılın başlarında bitişik yazılan Nâbat harflerini kullanmaya başladılar. Arap harfleri önceleri noktasız ve harekesizdi. Fetihler neticesinde yabancı unsurların Müslüman olarak Araplara karışması ile selikalarının bozulması ve özellikle Kur'an kıraatinde hatalı okumaların baş göstermesi üzerine Ebu'l-Esved ed-Dü'elî (ö.688), Kur'an'ın metnini baştan sona kadar farklı mürekkeple ve nokta şeklindeki hareketlerle harekeledi. Birbirine benzeyen harfleri ayırt etmek için bazı harflere nokta konulmasının tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte meşhur olan telâkkiye göre noktalama işi, Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin emriyle Ebu'l-Esved'in öğrencileri olan Nasr b. 'Asım ile (ö.708) Yahya b. Ya'mer tarafından İbranî ve Süryânî yazıları örnek alınarak Arap harflerinin bugünkü alfabetik düzeni gerçekleştirilmiştir.³

Bu yeni sistemde harflerden biçim itibariyle üçlü ve ikili benzerler (el-hurûfu'l-müzdevce) öne ve yan yana, müstakil şekle sahip olanlar (el-hurûfu'l-münferide) sona alınmıştır. Ancak eskisinde olduğu gibi bu yeni sistemde de harf sıralaması müstakil şekle sahip harflerden olan elifle başlatılmıştır.⁴

Harfler çeşitli yönlerden tasnife tâbi tutulmuştur⁵:

-Asıl ve ziyade olmalarına göre *hurûf-ı asliyye-hurûf-ı zaide*;

-Sihhat ve illet durumuna göre *hurûf-ı sahîha- hurûf-ı mu'telle*;

-Ünlü ve ünsüz olmalarına göre *hurûf-ı musavvite - hurûf-ı sâmite*;

-Nokta durumuna göre *hurûf-ı mu'ceme - hurûf-ı mühmele*;

-Ayrı ve bitişik yazılmalarına göre *hurûf-ı munfasıla - hurûf-ı muttasıla*;

-Müstakil ve benzer şekle sahip olmalarına göre *hurûf-ı müfredede - hurûf-ı mütezâvice*;

-Adlarını teşkil eden harflerin sayılarına göre *hurûf-ı melfûza- hurûf-ı melbûbe*;

-Telaffuzu kolay harflere *hurûf-ı izlâk-* telaffuzu zor olan diğer harflere *hurûf-ı ismât*, -şeddelilere *hurûf-ı müsakkale*, şeddeli olmayanlara *hurûf-ı muhaffefe* denir.

Bunlardan başka nahiv âlimlerinin isim ve fiilin dışında üçüncü kelime çeşidi olarak ele aldığı mâna harfleri de (hurûfu'l-me'anî) vardır. Bunlara, tek başına bir anlam taşımayıp diğer kelimelerle (isim ve fiiller) birlikte kullanıldıklarında

³ Durmuş, *a.g.m.*, XVI, 161-162.

⁴ Durmuş, *a.g.m.*, XVI, 162.

⁵ Durmuş, *a.g.m.*, XVI, 162.

anlam bildirmeleri sebebiyle "*mâna harfleri*" denildiği gibi terkip içerisinde isimleri fiillere bağladıkları veya fiillerle isimler arasında anlam ilişkisi kurulmasında vasıta görevi yaptıkları için "*rapt harfleri*" (bağlaç) ve "edevat" adı da verilir. Bu harflerin cümle içinde gördükleri fonksiyona göre birçok çeşidi vardır: Cer, atıf, nasb, cezm, istifham, cevap, istisna, nida, şart, teşbih, te'kid, tenbih, masdar, kasr, istikbal, sıla, talep, nefy, nehy, emir, tahzîz, tendim, arz, ta'lil, temenni, tereccî, ta'rif vb. harflerle fiile benzeyen harfler gibi.⁶

Harfler fonksiyon itibariyle amel edenler (el-hurûfu'l-'amile), etmeyenler (el-hurûfu'l-mühmele) ve amel etmesi de etmemesi de caiz olanlar olmak üzere üç gruba ayrılır. Amel edenler cer, cezm, sadece nasb, nasb ve ref edenler olmak üzere dört grupta toplanır. Kullanım itibariyle sadece isme, sadece fiile ve her ikisine dâhil olma özelliği gösterenler de vardır. Meselâ cer harfleri sadece isim ve isim soylu kelimelere, nasb harfleri sadece müzâriye, atıf harfleri ise hem isme hem de fiile dâhil olur.⁷

Yukarıda zikri geçen harf taksimlerinin yanı sıra bir de basit ve mürekkebe olarak harfler ikiye ayrılırlar. Basit harfler asıl, mürekkebe harfler ise fer'dir. Çalışma konumuzu teşkil eden mürekkebe harfler Arapçada sıkça kullanılmaktadır. Mürekkebe harfler, önceden kendilerine ait bir manası olsun veya olmasın harflerin birleşmesinden sonra yeni bir anlam taşırlar. Bu harflerin birleşmesi sırasında bazıları iki ayrı harfin aynen birleşmesi suretiyle, ya da birleşme sırasında kaide gereği değişikliğe uğrayarak mürekkebe hale gelirler. Yine bu lafızların bazıları cümle başında kullanılırken bazıları da cümle içinde kullanılmaktadırlar. Mürekkebe harfleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tenbih Harfi أَ

Söze başlama ve dikkat çekme harfi olarak kullanılan أَ، inkâra delalet eden istifham hemzesi ve nefy harfi olan لا'dan oluşmaktadır.⁸ Kendisinden sonra gelen cümlelerin manasını kuvvetlendirir, bu ise te'kid ifade eder. Meselâ; أَ إِنَّ (Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzölmeyecekler de.), أَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ⁹ (Biliniz ki; Onlar bozguncuların tâ kendileridir.) gibi. Ayetlerde geçen أَ، tenbih amacıyla getirilmiştir. Ardından gelen إِنَّ ise sonrasında gelen cümleyi te'kid etmektedir. Yine أَ'nın cümleye

⁶ Durmuş, a.g.m., XVI, 163.

⁷ Durmuş, a.g.m., XVI, 163.

⁸ Mehmet Zihni, *el-Muktadab*, s.301-302.

⁹ Yunus 10/62.

¹⁰ Bakara 2/12.

gelmesiyle de vurgu artırılmıştır.¹¹ Burada vurgu dikkat çekme ve uyarı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

أَلَا bazen azarlama, inkâr ve temenni için getirilir. Bu durumda lâm-ı tebrîe gibi amel eder ve isim cümlesinin başına gelir¹². Mesela; أَلَا رَجُلٌ مُنْصِفٌ (Hiç insafli bir adam yok mu?) gibi. Arz ve tahsis manasında kullanıldığında, fiil cümlesi (müzari fiil) ile birlikte kullanılır. أَلَا bu durumlarda te'kid ifade etmez. Meselâ, أَلَا تُغَاتِلُونَ¹³ (Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?), أَلَا تَكْفُرُونَ¹⁴ (Ey müminler! Verdikleri sözü bozan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız?) gibi. Son ayetlerde geçen أَلَا'dan arz harfi olarak söz edilir ve manası da teşvik ifade eder.¹⁵

2. Şart Harfi إِذْمًا

Cezm eden şart edatlarından ve geçmiş zaman zarfı إِذْمًا ile kâffe'nin birleşmesinden meydana gelmiştir. مَا hazf olduğunda amel edemez. إِذْمًا tek başına "çünkü" anlamı taşır, إِذْمًا halini aldığı anda iki müzari fiili cezm eder, mesela; إِذْمًا أَكَلْتَ (Sen yediğinde ben de yerim.) Misalde görüldüğü gibi إِذْمًا şart ve cevaba bitiştiğinde mana kazanır. Çünkü tek başına cümlenin herhangi bir ögesine karşılı gelmez. İraptan mahalli yoktur.¹⁶

3. Atıf Harfi إِمَّا

حَائِنِي إِمَّا ve إِمَّا'dan müteşekkildir. Çoğunluğa göre atıf harfidir. Mesela; حَائِنِي إِمَّا (Yunus (ö.798) ve İbn Keysân'a (ö.911) göre atıf harfi değildir. إِمَّا'nın beş ayrı manada kullanıldığı görülmektedir¹⁷:

¹¹ Bedreddîn Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, II/513; Hüseyin Ebu'l-Futûh, *Uslûbu't-tevkîd fi'l-Kur'an*, s.150.

¹² *Uslûbu't-tevkîd fi'l-Kur'ân*, s.151- 152.

¹³ Nûr 24/ 22.

¹⁴ Tevbe 9/ 13.

¹⁵ Hüseyin Ebu'l-Futûh *a.g.e.*, s.151- 152.

¹⁶ Cemâleddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb*, s.120, el-İrbîlî, *Cevahiru'l-Edeb*, s.444; Muhammed Cüneydî-Sa'id Bilâl, *eş-Şâmil*, s. 78, 442.

¹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.84-86; Ahmed b. 'Abdî'n-Nûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Meânî*, (*thk. A. Muhammed el-Harrâd*), s.183-184.

a. Şüpheli ifade eder. Mesela; gelen kişinin tam olarak kim olduğunun bilinmemesi durumunda: جَائِي إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرُوٌ (Bana Ya Zeyd ya da Amr geldi.) gibi.

b. Seçim yapma, tercih ifade eder. Mesela; وَإِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا¹⁸ (Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin.) gibi.

c. Kapalılık (ibhâm) ifade eder. Mesela; وَأَخْرُجُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ¹⁹ عَلَيْهِمْ (Diğer bir grup da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. O, bunlara ya azap eder veya tevbeleri kabul eder.)

d. Ruhsat verme (ibaha) ifade eder. Mesela; وَتَعَلَّمْ إِمَّا فِيهَا وَإِمَّا نَحْوَهَا (Ya fıkıh öğren ya da nahiv.) gibi.

e. Tafsilat ifade eder. Mesela, إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا²⁰ (İster şükredici olsun, ister nankör.)

4. Cevap Harfi بَلَى

بَلَى, atıf harfi بل ile zaid elif'in birleşmesinden oluşmuştur. بَلَى, "evet, öyle değil mi" manası taşımaktadır. Lafzen yada manen olumsuz soru cümlesinin cevabında kullanılır.²¹ Mesela; رَزَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ (İnkâr edenler kesinlikle diriltileceklerini ileri sürdüler. De ki: Evet! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz.). İkinci bir misal olarak verebileceğimiz bir hadiste şöyle geçmektedir: قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لِأَصْحَابِهِ: أَرْتَضُونَ أَنْ تَكُونُوا رُبعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَالُوا (Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem ashabına: "Siz cennetliklerin dörtte biri olmanıza razı değil misiniz?" buyurmuştur. Onlar da: "Evet" demişlerdir.)

5. Teşbih Harfi كَأَنَّ

كَأَنَّ de huruf-u müşebbehe'den olup teşbih yani benzetmede kullanılır. "Sanki, gibi" anlamları taşımaktadır. İbn Hişâm ve birçok âlimin ortak görüşüne göre كَأَنَّ ile أَنَّ'nun birleşmesinden oluşmuş mürekkep bir harftir. كَأَنَّ ile ilgili

¹⁸ Kehf, 18/86.

¹⁹ Tevbe 9/106.

²⁰ İnsân 76/3.

²¹ Mehmet Zihni, a.g.e., s.31; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.153-154.

²² Teğabün 64/7

²³ Ebu 'Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, Zühd, 34.

olarak şöyle denmektedir: “كَأَنَّ بَكَرًا أَسَدٌ” (Sanki Bekir aslandır.)” cümlesinin aslı “بَكَرٌ كَأَسَدٍ” şeklindedir. Sonra, haber te'kid edilmek istenince başına إِنَّ getirilerek “إِنَّ بَكَرًا كَأَسَدٍ” şeklini almıştır. Ardından te'kidde mübalağa yapılmak istenmiş ve teşbih harfi ك, cümle başına alınarak إِنَّ ile birleşmiş, bu birleşme neticesinde meksur okunan إِنَّ, meftuh okunarak كَأَنَّ şeklini almıştır. Cümle de “كَأَنَّ بَكَرًا أَسَدٌ” olmuştur.²⁴

Sonuna ما'ı kâffe bitişince, amel edemez ve başına geldiği cümle müpteda, haber olarak merfu olur. Meselâ: كَأَنَّمَا زَيْدٌ شَاعِرٌ (Sanki Zeyd şairdir.) gibi. مَا'ye مَا bitişince fiil cümlesinin başına da gelebilir. Meselâ: كَأَنَّمَا يُسَافِرُونَ إِلَى الْمَوْتِ (Sanki ölümüne sürükleniyorlarmış gibi.) ayetinde olduğu gibi. Eğer nûn tahfif edilirse, yine amel edemez. Meselâ: كَأَنَّ بَكَرٌ عَالِمٌ misalinde, nun tahfif edildiği için, sonrası müpteda ve haber olmak üzere merfudur. Fakat fiil cümlesinin başında bulunursa, fiilin م veya قد ile kullanılması şarttır: كَأَنَّ مَ تَعَنَّ بِالْأَمْسِ (Sanki dün yerinde yokmuş gibi), كَأَنَّ قَدْ رَأَى وَسَمِعَ (Sanki o görmüş ve duymuş.) gibi.²⁷

كَأَنَّ, cümlelerin başında gelirse cümleye kasr manası da kazandırır. Meselâ: كَأَنَّ الْعِلْمَ نُوْرٌ (İlim sanki nurdur.) cümlelerinde كَأَنَّ الْجَمَلُ فَيْلٌ (Deve sanki fildir), كَأَنَّ الْعِلْمَ كَالنُّوْرِ (Deve sanki fildir), كَأَنَّ الْجَمَلُ كَالنُّوْرِ (Deve sanki fildir) ve diğer teşbih harflerinden daha mübalağalıdır. Bu sebepten كَأَنَّ الْجَمَلُ كَالنُّوْرِ cümlelerinde yapılan teşbih كَأَنَّ ile yapılan teşbihe göre çok zayıftır. Eğer كَأَنَّ'nin haberi müştak olursa bu defa إِنَّ ve أُنَّ gibi tahkik manasına gelir ki, bu da te'kididir. Meselâ: وَيَنكَأَنَّه لَأَيُّفْلِحُ الْكَافِرُونَ²⁸ ayetinin manası “inanmayanların kurtuluşa eremeyecekleri muhakkaktır”, şeklindedir. Yani ayetteki كَأَنَّ مُحَمَّدٌ قَطْعًا, كَأَنَّ الدُّنْيَا (Sanki sen dünyada değil gibisin.) misalinde de durum aynıdır.²⁹

²⁴Ibn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.252; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, IX/16, VIII/81; el-İrbilî, *a.g.e.*, s.399.

²⁵Enfal 8/6.

²⁶Yunus 19/24.

²⁷İbn Ya'îş, *a.g.e.*, VIII/72; 'Abbas Hasan, *a.g.e.*, I/631; eş-Şeyh Raziyyüddîn, *Şerhu'r-Razî 'ale'l-Kâfiye*, IV/370; Mehmet Zihni, *a.g.e.*, s.98-99, Yılmaz, Ali, *Arapça'da Nahiv ve Belağat Açısından Te'kid*, s.74.

²⁸Kasas 28/82.

²⁹'Abbas Hasan, *a.g.e.*, I/632-634; Mehmet Zihni, *a.g.e.*, s.343, Huseyin Ebu'l-Futûh *a.g.e.*, s.144-145; Yılmaz, *a.g.e.* s.74-75.

6. Engelleme ve Mani olma (Zecr ve Red') Harfi كَلَّا³⁰

Sa'leb'e (ö.903) göre كَلَّا, teşbih için kullanılan ك ve ل'ı nafiye den oluşmuştur. Yine Sa'leb, lâm harfinin manayı takviye amacıyla şeddelendiğini, bunun amacının da كَلَّا'yı oluşturan iki harfin (ك ve ل) manasının anlaşılması vehmini ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmiştir. Diğer bazı âlimlere göre de كَلَّا; basit, mürekkebe olmayan bir kelimedir.³¹

İbnu'l-Esîr (ö.1232) şöyle diyor: "كَلَّا, cümlede redi' ve tenbih için kullanılır. Manası da "إِنَّتِهِ، لَا تَفْعَلْ"- Bundan vazgeç, bir daha yapma" şeklindedir. Yine كَلَّا, nefy ve redi' manası ifade etmede -ك harfinin bulunması nedeniyle- nefy için kullanılan ل'dan daha kuvvetli, daha te'kidlidir.³²

كَلَّا, genellikle kabul olunmayan, reddedilen bir fikrin ardından gelir. Mesela; ³³إِذَا تَتَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالِ اسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Böyle birilerine ayetlerimiz okununca "Eskilerin masalları" derlerdi. Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirletmiştir.) gibi. Bazen de kabul olunmayan bu fikrin öncesine, fikrin önemini belirtmek için getirilir. Mesela; قُلْ ³⁴أَرُونِي الَّذِينَ أَنْفَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (De ki: O'na (Allah'a) kattığınız ortaklarınızı bana gösterin. Hayır! Bilakis, yegâne galip ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır.) gibi. Yahut كَلَّا'dan sonra gelecek olan cümleye dikkat çekilip dinlenmesini teşvik için gelir. Mesela; وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ ³⁵لِبَلِّئِشْرِ كَلَّا وَالْقَمَرِ وَالْبَيْلِ إِذْ أَدْبَرَ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ (Rabbinin ordularını, kendisinden başkası

³⁰ كَلَّا ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Yılmaz, Ali; *Arapça'da كَلَّا'nın Yapısı ve Kuran'ı Kerim'de Kullanılış Şekilleri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII/2, s. 209-217, Sivas-2003.

³¹İbn Hişâm, *Muğni'l- Lebîb*, s.249; Abdurrahmân Ebi Bekr es-Suyûtî (thk. 'Ali Muhammed el-Yehavî), *Mu'tereku'l-Akrân fi'l-Cazi'l-Kur'an*, II/193; Mecduddîn Muhammed b.Yakub el-Firuzabâdî (thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr), *Besairu Zevi't-Temyîz fi Letaifî Kitabi'l-Azîz*, IV/383; Ebu Bekr Muhammed b. el-Mahallî, "Tuhfetu'l-Melâ fi Mevâdi'i Kellâ", Mecelletun Turasiyyetun Fasliyyetun el-Mevrid, XVII/159.

³²İbn Ya'îş, *a.g.e.*, IX/16; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "كَلَّا" Maddesi; Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, "كَلَّا" Maddesi.

³³ Mutaffifin 83/13-14.

³⁴ Sebe' 34/27.

³⁵ Müddessir 74/32.

bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür. Hayır, hayır (öğüt almazlar)! Aya, dönüp gitmekte olan geceye, ağarmakta olan sabaha andolsun ki.) gibi.³⁶

كَلَّا'nın ifade ettiği manalar genellikle beş maddede toplanmaktadır: ³⁷

a. Redi' ve zecr manası, yani "kesinlikle hayır, mümkün değil, asla ve tam aksine" manası ifade etmektedir. Mesela; ³⁸يَحْسِبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ كَلَّا لِيُبَدَنَّ فِي الْخَطْمَةِ (O, malının kendisini ebedi kılıcağını zanner. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.) ayetinde olduğu gibi.

b. "نعم ve إي" manasında tasdik harfidir. Bu durumda öncesinde "evet" demeyi gerektiren bir sözün geçmiş olması gerekir. Mesela; وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ كَلَّا (Bu ise insanlık için sadece bir öğüttür. Evet! Ay'a andolsun ki.) ³⁹وَالْقَمَرِ

c. "حَقًّا", "gerçekten" manası ifade etmektedir. Mesela; كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ (Gerçekten, insan kendi kendini yeterli görerek azar.) gibi. ⁴⁰اسْتَعْنَى

d. Öncesini red manası ifade etmektedir. Mesela; هَلْ أَصَبْتَ مَالًا؟ كَلَّا أَصَبْتُ عِلْمًا (Mal kazandın mı? Hayır, ilim kazandım.) gibi.

e. İstiftah için kullanılan ve "doğrusu, beni dinleyin, bana kulak verin" gibi anlamlar ifade eden لَا manasında kullanılır. Mesela; كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (Doğrusu anlayacaklar!)

7. Tashih (İstidrâk) harfi لَكِرٌّ

لَكِرٌّnin aslı لَكِرٌّ şeklindedir. Elif yazım olarak hafzedilmiş, telaffuz olarak ise hafzedilmemiştir⁴². لَكِرٌّ, istidrâk harfi olarak kullanılır. Yani öncesindeki hükme muhalif bir hüküm ortaya koymak maksadıyla kullanılır. Dolayısıyla iki cümle arasında bulunur. Meselâ: جَاءَ الطُّلَابُ لَكِنَّ بَكْرًا لَمْ يَحْجِيْ (Öğrenciler geldi ama Bekir

³⁶ Muhammed Tahir b. 'Aşûr *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI/161, Mekki b. Ebu Talip, *Şerhu Kellâ Belâ ve Ne'âm*, s.22-23.

³⁷İbn Hişâm, *Muğnî'l-Lebîb*, s.249; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, IX/16; el-İrbîlî, *a.g.e.* s.412; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "Kellâ" Maddesi; el-Vâsıtî, *a.g.e.*, "Kellâ" Maddesi; el-Firuzabâdî, *a.g.e.*, IV/381; Mahmud el-Hasarî *"Me'âlimu'l-İhtidâ ilâ Mâ'rifeti'l-Vakfi ve'l-İbtida"*, Dırasât fi'l-İslâm, sayı: 71, s.128.

³⁸ Hümeze 104/3-4.

³⁹ Müddessir 74/31-32.

⁴⁰ 'Alak 96/6.

⁴¹ Nebe' 78/4.

⁴² Muhammed Halil, *el-Kâfi*, لَكِرٌّ maddesi.

gelmedi.) gibi. لَكِنَّ bu hali ile huruf-u müşebbehe'den olup diğer benzerleri gibi isim cümlesinin başına gelerek müptedayı ismi olarak nasb, haberi de haberi olarak ref eder. Bazı nahivciler لَكِنَّ 'nin istidrâk manası taşımadığını savunurlar ve bunu da şöyle izah ederler: "İstidrâk, muhatabın aklına gelebilecek fakat gerçekte ilgisi olmayan bir fikre sahip olmasına mani olmaktır".⁴³ Meselâ: هذا الرجل dediğimiz zaman, muhatabımız zengin olan bu adamın iyilik yapan birisi olduğunu belki aklına getirebilir. Adamın ise iyilikle bir ilgisi yoksa o zaman هذا الرجل غنيٌ لَكِنَّهُ غنيٌ غيرٌ مُحْسِنٍ (Bu adam zengin birisidir fakat iyiliksever değildir.) deriz.

لَكِنَّ 'ye 'ma'yı kâffe bitişirse, amel etmesine mani olur. Mesela;

فَوَاللَّهِ مَا فَارَقْتُكُمْ قَالِيَا لَكُمْ وَلَكِنَّمَا بُغِضِي فَسَوْفَ يَكُونُ

(Allah'a yemin olsun ki; sizden, size kızarak ayrıldım. Ama böyle takdir olunmuş, böyle de olacak.)⁴⁴ İsim cümlesinin başına gelebileceği gibi, fiil cümlesinin başına da gelebilir. Ancak isim cümlesinde amel edemez. Dolayısıyla kendisinden sonrası müpteda ve haber olarak merfu kalır.

لَكِنَّ, tahfif edilerek لَكُنْ şekline dönüşüp isim cümlesinin başına geldiğinde amel edemez. Fiil cümlesinin de başına gelebilir. Meselâ: ⁴⁵ لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ⁴⁶ (Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.), ⁴⁷ لَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler) gibi.

لَكِنَّ cümleye te'kid anlamı da kazandırır. Anlam olarak لَكِنَّ'den sonrası, öncesine zıt bir anlam ifade ettiği için, sanki öncesi iki defa tekrar etmiş gibi olur. Dolayısıyla لَكِنَّ kendisinden önce geçen cümleyi te'kid etmiş olur. Meselâ: لَوِ اعْتَدَرَ الْمُسِيءُ لَتَنَاسَيْتُ إِسَاءَتَهُ لَكِنَّهُ لَمْ يَعْتَذِرْ (Kötülük yapan kişi eğer özür dileseydi bu kötülüğünü unutacaktım fakat o özür dilemedi) gibi. Cümlede geçen لَكِنَّ öncesindeki manayı te'kid etmektedir. Yani kabahatli eğer özür dileseydi, kabahati unutulacaktı. Cümlede لَو'den özür dilemediği anlaşılmaktadır.

⁴³İbn Ya'îş, a.g.e., VIII/79; es-Suyûti, Celeleddin 'Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *Hem'ul-Hevami'* (thk. 'Ahmed Şemsüddîn), 1/426; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.383; 'Abbas Hasan, a.g.e., 1/632; Huseyin Ebu'l-Futûh a.g.e., s.142-143; İlyas Dîb, *Esalibu't- Te'kid fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, s. 142-143.

⁴⁴Ebu Muhammed 'Abdullah Cemaledin b. 'Ahmed b. 'Abdullah b. Hişâm, *Evzahu'l-Mesâlik*, 1/348.

⁴⁵Meryem 19/38.

⁴⁶Rûm 30/9.

⁴⁷İbn Ya'îş, a.g.e., VIII/80; 'Abbas Hasan, a.g.e., 1/684; Mehmet Zihni, a.g.e., s.99-100.

Dolayısıyla لَكِنَّ 'den sonraki cümle bu olumsuz davranışı te'kid etmektedir. Meselâ: 48 إِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Lakin insanların çoğu şükretmez.) ayetinde de لَكِنَّ 'den sonrasında, insanların şükür borcunu eda etmediği ifade edilirken, zımnen sanki şükürsüzlüğün Allah'ın lütfuna mani olmayacağı da vurgulanıyor. Nahivciler لَكِنَّ 'nin tahfif edilse de istidrâk manası devam ettiği için yine cümleye te'kid manası kazandırdığını belirtmektedirler. 49

8. Cezm Harfi لَمَّا

Cezm eden لَمَّا ve zaid مَّا'nın birleşmesinden oluşmaktadır. Cezm eden لَمَّا müzari fiilin başında bulunur, مَمَّ gibi müzari fiilin şimdiki veya gelecek zaman manasını olumsuz yapar ve maziye çevirir. Mesela لَمَّا أَكْتُبْ veya لَمَّا أَكْتُبْ dediğimizde yazmama işinin geçmiş zamana ait olduğunu anlarız. مَمَّ ve لَمَّا birbirinden dört yerde ayrılmaktadır⁵⁰:

a. مَمَّ mutlak nefy için kullanılır. Bu nefy şimdiki zamana kadar devam etmez. Yani fiili, geçmiş zamanın bir yerinde icra edememiş olabiliriz ama yine geçmiş zamanda bir yerde o fiili icra etmiş de olabiliriz. Mesela; لَمَّا أَفْعَلْ تَمَّ فَعَلْتُ (Yapmamıştım ama sonra yaptım.)" dememizde bir sakınca yoktur. Çünkü مَمَّ'in nefy manası tüm geçmiş zamanı kapsamamaktadır. Ancak لَمَّا 'da durum farklıdır. لَمَّا, şimdiki zamana kadar geçen tüm geçmiş zamanı nefyeder. Bu nedenle لَمَّا أَفْعَلْ تَمَّ şeklinde bir kullanım doğru olmaz. Çünkü لَمَّا أَفْعَلْ sözümüz, şimdiki zamana kadar hiçbir zamanda o fiili yerine getiremediğimizi gösterir. Cümleye bir de تَمَّ 'yü ilave edersek, o zaman bu kısım cümlenin ilk kısmıyla çelişir.

⁴⁸ Bakara 2/243.

⁴⁹ İbn Ya'îş, a.g.e., VIII/80; Hem'ul-Hevami', I/426; İbn Hişâm, Muğni'l-Lebib, s.383-384; Abbas Hasan a.g.e, I/ 632; Uslubu't- tevkîd fi'l- Kur'an, s.142- 143.

⁵⁰ Mustafa el-Galayîni, Câmi'ud-Durusi'l-'Arabiyye, 2/183-185; İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, VIII/109-110.

b. لم'in nefy manası, gerçekleşmesi artık mümkün olmayan bir şey için kullanılır. Hâlbuki لَمَّا'nın nefy manasının gerçekleşmesi mümkündür. Mesela; لَمَّا سَافَرَ dediğimizde yolculuğumuzun beklendiği görülmektedir.

Sayfa | 46

c. إن لم şart edatından sonra gelmesi caizdir. Mesela; إِنَّ لَمْ يَجْتَهِدْ تَنَدَّمَ (Çalışmazsan pişman olursun.) gibi. Ancak لَمَّا'nın şart edatından sonra gelmesi caiz değildir.

d. وَلَمَّا أدخلها وَلَمَّا قاربتُ المدينة وَلَمَّا'nın meczumunun hazfi caizdir. Mesela; وَلَمَّا أدخلها yani قاربتُ المدينة وَلَمَّا'nın meczumunun hazfi, zaruret hali hariç caiz değildir.

9. Nasb Harfi لَنْ

لَنْ, müzari fiili nasb eden harflerendir. el-Halîl'e (ö.791) göre لَنْ, نون'un birleşmesinden meydana gelmiştir. Hemze tahfif amacıyla hazfedilmiştir. Ardından meydana gelen iltikâ-i sâkineynden dolayı لا'nın elif'i hazfolunarak لَنْ şeklini almıştır. لَنْ, başına geldiği müzari fiilin manasını istikbale çevirir ve te'kid ifade eder.⁵¹ Bu sebepten bazı nahivciler; لَنْ يَفْعَلُ için, سَيَفْعَلُ'nün olumsuzudur, demişlerdir. Meselâ: لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا⁵² (Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle asla savaşmayacaksınız.),⁵³ وَقَالُوا لَنْ نَقُولُوا لَنْ (Sayılı bir kaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler.) ayetlerinde لَنْ'in başına geldiği fiiller, gelecek zaman ifade ederler.

Aslında لَنْ'in başına geldiği fiil, لا'nın başına geldiği fiil gibidir. Her ikisi de başına geldikleri fiilin anlamını istikbale çevirerek olumsuz yaparlar. Meselâ: لَنْ يَفْعَلُ, mana bakımından, لَنْ لَا يَفْعَلُ'nün manasına eşittir. Ancak لا, kendinden sonraki müzari fiili sadece nefy eder. لَنْ ise hem nefy eder, hem de cümleye kazandırdığı nefyi te'kid eder. Meselâ; لَنْ يَعْلَمُ لا "bilmez", manasını ifade ederken, لَنْ يَعْلَمُ "hiç

⁵¹ Ebu'l-Feth 'Osman b. Cinnî, *Sırru Sina'ati'l-İrab*, (thk. Hasan Hindavî), 1/305, İbn Ya'îş, a.g.e., VIII/111-112; el-İrbilî, a.g.e., s.259.

⁵² Tevbe 9/83.

⁵³ Bakara 2/80.

bilmez”, anlamını ifade etmektedir.⁵⁴ Yukarıda geçen ayetlerde bu durum açıkça görülmektedir.

10. Teşvik harfleri لولا, لوما, هلاً, ألا

لولا, لوما, هلاً, ألا harflerinin birleşmesinden oluşmuş mürekkeb kelimelerdir. Bu lafızlar birleşmeden önceki manalarını kaybetmiş, birleşme suretiyle yeni manalar yani teşvik ve azarlama manası kazanmışlardır.⁵⁵ Zikredilen bu lafızların cümlede sadaret yani cümle başında gelme hakkı vardır ve fiillere mahsusturlar.⁵⁶

Teşvik olarak kullanıldığında⁵⁷:

1. Bu kelimelerden sonra müzari fiil gelir, mesela; أَلَا تُقَدِّمُ وَاجِبَكَ (Görevini yerine getirsene.), لَوْلَا، لُومَا، هَلَّا، أَلَا (Gücsüzü korusana.) gibi. أَلَا، هَلَّا، لَوْلَا، لُومَا harflerinin, müzari ile arası müzarinin mamulü ile fasl olunur, mesela; أَلَا وَاجِبَكَ أَلَا وَاجِبَكَ تُقَدِّمُ gibi. Burada وَاجِبٌ kelimesi mukaddem mefulü bihtir. Aynı durum diğer teşvik harfleri için de geçerlidir. Mesela; لُومَا وَاجِبَكَ تُقَدِّمُ، هَلَّا وَاجِبَكَ تُقَدِّمُ، أَلَا وَاجِبَكَ تُقَدِّمُ gibi.

2. Başına geldikleri müzari fiil gelecek zaman ifade eder.

3. Bazen أَلَا بَجْتِهْدُ فَتَفُوزَ، لَوْلَا، لُومَا، هَلَّا، أَلَا (Çalışmalısın ki başarasın.), لُومَا بَجْتِهْدُ فَتَفُوزَ، لَوْلَا بَجْتِهْدُ فَتَفُوزَ، هَلَّا بَجْتِهْدُ فَتَفُوزَ (Çalışmalısın ki başarasın.), gibi. Bazen de cevabı gelmeyebilir, mesela; أَلَا بَجْتِهْدُ (Çalışmalısın) gibi. Yine bazen cevabına fa-yı sebebiye gelebilir, mesela; أَلَا تَدْرُسُ فَتَنْجَحُ (Çalışmalısın ki başarasın.) bazen de cevabına fa bitişmez, mesela; أَلَا تَدْرُسُ تَنْجَحُ (Çalışmalısın ki başarasın.) gibi.

⁵⁴İbn Ya'îş, *a.g.e.*, VII/111-112; eş-Şeyh Raziyyüddîn, *Şerhu'r- Razi*, II/235; Yusuf 'Abdurrezzâk, *Uslubu't-Tevekid fi'n-Nahvi'l- 'Arabi*, *Mecelletü Adabi'l-Müstensiriyye*, s.70; Hadî el-'Atiyye, *el-Hurufu'l-'Amile fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s.610-611.

⁵⁵Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV/512, Cemaleddîn Muhammed b. 'Abdullah el-Endelüsî (thk. 'Abdullah es-Seyyid- Muhammed el-Bede'vî), *Şerhu't-Teshil*, IV/112-113; Mehmet Zihni, *a.g.e.*, s.360, 378.

⁵⁶el-Endelüsî, *a.g.e.* IV/113; eş-Şeyh Raziyyüddîn, *a.g.e.*, IV/442.

⁵⁷İbn Hişâm, *Evzahu'l-Mesâlik*, IV/236-238; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s.102-103; el-Endelüsî, *a.g.e.*, IV/112-113; eş-Şeyh Raziyyüddîn, *a.g.e.*, IV/442-444; Mehmet Zihni, *a.g.e.*, s.302; Muhammed Cüneydî-Sa'id Bilâl, *a.g.e.*, s.163-164, 756-757, 1000-1001; 'Abbas Hasan, *a.g.e.*, IV/512-515; 'Abdu'l-'âl Sâlim Mükerrrem, *Tedribatu'n-Nahviyye*, s.433; Muhammed Halil, *a.g.e.*, أَلَا maddesi.

أَلَا، هَلَا، لَوْلَا، لَوْ مَا، تَعْبِيْهٌ yani azarlama anlamında kullanıldığında⁵⁸:

1. أَلَا، هَلَا، لَوْلَا، لَوْ مَا'yı mazi fiil takip eder, mesela; أَلَا عَمِلْتَ فَتَجِدْتِ (Çalışsaydın başarılı olurdu.) yahut mazi fiil ile أَلَا'nın arası mazi fiile ait bir mamul ile fasl olunur, mesela; هَلَا الضَّعِيفَ رَحِمْتَ (Fakire merhamet etseydin ya!) cümlesinde الضَّعِيفَ kelimesi mukaddem mefuldür.

2. Bazen mazi fiilleri mahzup olur. Bu durumda sonrası ile tefsir olunur, mesela; أَلَا رَحِمْتَ الضَّعِيفَ رَحِمْتَهُ cümlesi aslında الضَّعِيفَ رَحِمْتَ cümlesi tefsiri, açıklayıcı cümledir ve iraptan mahalli yoktur.

3. Bazen de yine bu lafızlardan sonra gelmesi gereken mazi fiil hazf olur ve cümlenin gelişi mahzup olan bu fiilin anlaşılmasına yardımcı olur. Mesela; أَحْضَرْتَ فَأَلَا الشُّرَطَةُ الْمُحْرِمِينَ فَأَلَا عَمْرًا كَبِيرَهُمْ (Polis suçluları getirdi de elebaşı olan Amr'ı getirmeli değil miydi.) ifadesinin aslı أَحْضَرْتَ عَمْرًا كَبِيرَهُمْ şeklindedir. Bu ifade azarlama bildirmektedir. Çünkü suçlular getirilmiş ama elebaşları getirilmemiştir.

SONUÇ

Arapçada harfler pek çok araştırmaya konu olmuşlardır. Bu araştırmalarda harfler yapı, özellik, işlev ve mana gibi yönlerden ele alınmışlardır. Yapılan bu çalışmalarda harfler çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Bu ayrımlarda harfler, âmil olup olmaması, asıl ve ziyade olması, illet ve sıhhat yönü vb. açılardan ele alınmıştır. Bahsedilen bu ayrımlardan birisi de basit ve mürekkebe harf şeklindeki taksimdir. Basit harfler asıl, mürekkebe harfler ise fer'dir. Mürekkebe harfler basit harflerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Mürekkebe harfler terkiib halini aldıktan sonra yeni anlamlar kazanmaktadırlar. Mürekkebe haline gelen bu harfler daha sonra cümle içinde değişik görevler ifa etmektedirler.

⁵⁸İbn Hişâm, *Evzahu'l-Mesâlik*, 4/236-238; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 102-103; el-Endelüsî, *a.g.e.*, 4/112-113; eş-Şeyh Raziyyüddîn, *a.g.e.*, 4/442-444; Mehmet Zihni, *a.g.e.*, 302; Muhammed Cüneydî-Sa'id Bilâl, *a.g.e.* s.163-164, 756-757, 1000-1001, 'Abbas Hasan, *a.g.e.*, 4/512-515; 'Abdu'l-'âl Sâlim Mükerrrem, *a.g.e.* 433.

KAYNAKÇA

- 'Abbas Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, I-IV, Kahire-tsz.
- 'Abdu'l-'âl Sâlim Mükerrerem, Tedribatu'n-Nahviyye, Beyrut-1996.
- Durmuş, İsmail, DİA, "Harf", XVI, İstanbul- 1997, Sayfa | 49
- Ebu Muhammed Mekki b. Ebu Talip, Şerhu Kellâ Belâ ve Ne'âm, (thk. Ahmed Hasan Ferhat), Beyrut- tsz.
- el-Endelüsî, Cemâleddîn Muhammed b. 'Abdullah, , Şerhu't-Teshîl, (thk. 'Abdullah es-Seyyid- Muhammed el-Bedevî), I-IV, 1990.
- el-Firuzabâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub, Besairu zevi't-Temyîz fî Letaifi Kitabi'l-'Azîz, (thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr), I-VI, Lüban-tsz.
- el-İrbilî, 'Alaaddîn 'Ali, Cevâhiru'l-Edeb fî Ma'rifeti Kelâmî'l-'Arab, (nşr. Emil Bedî Ya'kûb), Beyrut-1991.
- el-Kazvînî, Ebu 'Abdillah Muhammed b. Yezîd, Sünen-ü İbn Mâce, I-II, İstanbul-1975.
- el-Mahallî, Ebu Bekr Muhammed, "Tuhfetu'l-Melâ fî Mevâdi'i Kellâ", Mecelletun Turasiyyetun Fasliyyetun el-Mevrid, Bağdat-1988.
- el-Mâlekî, Ahmed b. 'Abdi'n-Nûr, Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî, (thk. A. Muhammed el-Harrâd), Dimeşk-1985.
- es-Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebi Bekr, Mu'tereku'l-'Akrân fî 'Icazi'l-Kur'an, (thk. 'Ali Muhammed el-Yehavî), Beyrut-tsz, I-III.
- _____, Hem'ul-Hevami', (thk. Ahmed Şemseddîn), I-IV, Beyrut- 1998.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, Tâcu'l-'Ârûs min Cevâhiri'l-Kamûs, 1-20, Beyrut- 1994.
- ez-Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. 'Abdullah, el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an, (thk. Y. 'Abdurrahmân-Cemâl H. Zehebî-İbrahim 'Abdullah), I-IV, Beyrut-1994.
- Hadî el-'Atiyye, el-Hurufu'l- 'Amile fî'l-Kur'ani'l-Kerîm Beyrut-1986.
- Hüseyin Ebu'l-Futûh, Uslûbu't- tevkîd fî'l- Kur'an, Lübnan-1995.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Osman, Sırru Sına'ati'l-İ'rab, (thk. Hasan Hindavî), I-II, Dimeşk-1993.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed 'Abdullah Cemaleddin b. Ahmed b. 'Abdullah, Evzahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, I-IV, Mısır 1967.
- _____, Mugnî'l-Lebîb 'an Kütübi'l-e'arib, (thk. Mazin el-Mübarek Muhammed 'Ali Hamdullah), Beyrut-1992.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrerem, Lisanu'l-'Arab, I-XV, Beyrut-1994.
- İbn 'Akîl, Baha'uddîn 'Abdullah, Şerhu İbn-i 'Akîl, 1-4, Kahire-tsz.
- İlyas Dîb, Esalîbu't- Te'kîd fî'l-lugati'l-'Arabiyye, Beyrut 1984.
- Mahmud el- Hasarî "Me'âlimu'l-İhtidâ ilâ Mâ'rifeti'l-Vakfi ve'l-İbtida", Dirasât fî'l-İslam, sayı: 71, Kahire- 1967.
- Mehmed Zihni, el-Muktadab, İstanbul-tsz.

Muhammed Cüneydî-Sa'îd Bilâl, eş-Şâmil, Beyrut-1985.

Muhammed Halil el-Bâşâ, el-Kâfî Mu'cemun 'Arabiyyün Hadîs, Beyrut 1992.

Muhammed Fahir İbn 'Aşûr, Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, 1-30, tsz.

Mustafa el-Galayîni, Câmi'ud-Durusi'l-'Arabiyye, 1-3, Beyrut-1994.

Muvaffakuddîn Ya'îş b. 'Ali b. Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, 1-10, Beyrut-tsz.

Raziyyüddîn, Muhammed Ebi'l- Hasan, Şerhu'r -Razî 'ale'l-Kâfiye, (thk. Yusuf Hasan 'Ömer), I-V, Bingazi-1996.

Yılmaz, Ali, Arapça'da Nahiv ve Belağat Açısından Te'kid, Sivas 2012.

Yusuf 'Abdurrezzâk, Uslubu't-Tevkid fi'n-Nahvi'l- 'Arabî, Mecelletü Adabi'l-Müstensiriyye, XVI, Bağdat 1988.